

Množični pojavi v socialno-psiholoških preučevanjih

Ljudje preživijo pomemben del svojega življenja tako, da so vključeni v skupine različnih zvrsti. Človek uresničuje družbenost kot svojo značilnost ne samo z neformalnimi kontakti z drugimi osebami, marveč predvsem s svojim članstvom v številnih in raznovrstnih skupinah v času svojega življenja.

Pomen in delovanje posameznih in seveda številnih človeških skupin preučujejo različne družbene vede. Skupina je specifičen predmet preučevanja sociologije, ki se pogosto opredeljuje tudi kot veda, ki preučuje strukturo in delovanje človeških skupin. Prav tako pa se s preučevanjem skupin ukvarja tudi psihologija. S spoznavanjem psiholoških značilnosti skupinskega vedenja in z uporabo teh spoznanj, lahko bolje dojemamo tudi množične pojave.

Namen pričujočega teksta je osvetlitev socialnopsiholoških preučevanj človeških skupin in množičnih pojavov, in to kot pomoč pri razumevanju teh pojavov v socialni in politični stvarnosti sodobnih družb.

Psihološke definicije človeških skupin

Socialni psihologi izhajajo pri definiranju iz različnih kriterijev in karakteristik kot distinktivnih lastnosti pojma skupine.

Cartwright in Zander (Group dynamics, 1968) navajata kot temeljno karakteristiko vzajemne odnose in soodvisnost članov skupine. Skupina je skupek posameznikov, ki so v odnosu drug do drugega, kar določa tudi stopnjo vzajemne odvisnosti. Njuna definicija je torej zelo obsežna in precej nedoločna.

Obstaja pa seveda še več drugačnih definicij, ki so določnejše in ožje, v njih se izpostavlja predvsem več specifičnih značilnosti, pomembnih za opredeitev pojma skupine. Vendar pa večina definicij ne vključuje vseh osnovnih vrst skupin. Predvsem ne vključujejo občinstva in množice, pa tudi ne socialnih gibanj.

Nikola Rot (Psihologija grupa, 1983) izhaja iz dejstva, da je zaradi večpomenskosti termina »skupina« in raznovrstnosti njenih definicij nujno razlikovati več vrst skupin. Pomembna značilnost glede podobnosti in različnosti skupin je njihova strukturiranost. Obstajajo skupine, v kateri ima vsak njen član določen položaj in vlogo v odnosu do drugih članov skupine; gre torej za strukturiranost ali nestrukturiranost različnih vrst skupin. Na podlagi tega Rot razdeli skupine na dve veliki kategoriji:

- prva kategorija so strukturirane skupine, ki jih označuje njihov skupni cilj, medsebojna aktivna povezanost in vloga ter mesto vsakega posameznika znotraj nje. Te skupine so majhne skupine in organizacije – kot tudi velike družbene skupine, kot so razred, sloj, narod ali država.

- druga kategorija so nestrukturirane skupine, katerih člani so osebe, zbrane na nekem mestu, ki imajo delno podoben ali isti cilj, vendar pa ne izvajajo akcij, v katerih bi imeli vsi člani lastno mesto in vlogo v skupini. V to vrsto skupin uvršča Rot poleg občinstva in socialnih gibanj tudi množico, ki je po svoji neorganizirani aktivnosti in neizdiferencirani razdelitvi položajev in vlog nestrukturirana skupina.

Homans (The human group, 1950) poudarja, da je skupina določeno število ljudi, ki komunicirajo drug z drugim v nekem časovnem obdobju, njihovo število pa je zadosti majhno, da lahko vse osebe komunicirajo druga z drugo – in sicer neposredno.

Shaw (Group dynamics, 1971) poudarja interakcijo in vzajemno vplivanje, pri čemer je skupina sestavljena iz ene ali dveh oseb, ki sta v medsebojni interakciji in kjer ena oseba vpliva na drugo, oziroma kjer je vsaka oseba pod vplivom druge osebe.

Scherif in Scherif (Social psychology, 1956) izpostavljata pri definiranju skupin stabiliziran sistem statusov, vlog in norm, ki odredjajo vedenje posameznih članov skupine.

Gibb (Leadership, Handbook of social psychology, 1969) poudarja skupni cilj kot pomembno značilnost skupin in pomen skupine za zadovoljevanje potreb posameznih članov skupine.

V sovjetski psihološki literaturi je za skupen cilj najpomembnejša lastnost skupine. *Andrejeva (Socialnaja psihologija, 1980)* poudarja, da je skupina skupnost ljudi, ki povezano delujejo za dosego nekega cilja.

Deutsch (The resolution of conflict, 1973) izpostavlja organiziranost skupine in občutek pripadnosti in skupnosti kot lastnost, po kateri se skupina loči od agregatov in preprostih združevanj ljudi.

Krech, Crutchfield in Ballancey (Pojedinač u društvu, 1972) navajajo več značilnosti, ki opredeljujejo skupino, to pa so: vzajemna odvisnost članov, vzajemni vpliv, skupne norme in skupna aktivnost.

V navedenih definicijah pravzaprav ni odgovora o istovrstnih skupinah. Skupine se označujejo kot majhne skupine, kjer obstaja neposreden kontakt med člani in vzajemen medsebojni vpliv (Homans, Shaw, Krech in sodelavci), ali kot velike, kot so npr. organizirane skupine ali tiste, kjer je izražena povezanost članov glede na doseganje ciljev (Deutsch in Scherifova). Vendar pa relativno zelo malo definicij upošteva tudi občinstvo, množico ter socialna gibanja. Definicije sovjetskih avtorjev in Gibba sicer »pokrivajo« nekatere od teh skupin, predvsem socialna gibanja.

Osnovne dimenzije skupin

Obstajajo tri osnovne dimenzije, s katerimi lahko okarakteriziramo vse različne vrste skupin:

– da lahko sploh govorimo o skupini, mora obstajati neko določeno število ljudi (večje ali manjše) in med njimi neka določena zvrst povezave. Pri strukturiranih skupinah je to število lahko majhno ali pa zelo veliko, pri nestrukturiranih skupinah pa je to število običajno relativno veliko.

– druga značilnost je realna zaznava neke povezanosti med člani skupine, pa čeprav gre samo za naravnost interesov k neki za vse člane isti vsebini ali za polarizacijo interesov oziroma za vsaj začasen isti cilj. Pri strukturiranih skupinah je polarizacija interesov manj pomembna lastnost, ki povezuje člane skupine, saj obstajajo še druge, bolj intenzivne oblike povezanosti. Za nestrukturirano skupino pa je to lahko najpomembnejša oblika povezanosti.

– tretja lastnost vseh skupin je interstimulacija članov in njihov medsebojni vpliv. V strukturiranih skupinah je interstimulacija živa, trajna in raznovrstna. Pri nestrukturiranih skupinah pa se pokaže zelo različno, na primer pri občinstvu

manj zaznavna, v množici pa je zelo prisotna, vendar v pogledu trajanja dokaj omejena.

Strokovna literatura za posamezne zvrsti nestrukturiranih skupin, včasih pa celo za vse, uporablja različne nazive: množica, masa, občinstvo, agregati itd.

Nekateri avtorji, ne glede na to, da so te skupine začasne, govorijo o določenih načinih vedenja, na primer govorijo o množičnem in kolektivnem vedenju. Različni avtorji so poskušali definirati in klasificirati tudi nestrukturirane skupine.

Med prve sistematične in dobro obrazložene poskuse klasifikacije uvrščamo klasifikacijo *Browna (Massa phenomena, 1954)*, ki pod termin »mnoštvo« (crowd) uvršča dve veliki kategoriji nestrukturiranih skupin: množico (mob) in občinstvo (audience). Razlikuje štiri vrste množic: agresivno, ki napada in uničuje, defenzivno, ki se želi nečemu izogniti, akvizitivno, ki poskuša nekaj pridobiti, in ekspresivno, ki demonstrira in manifestira zgolj svoje občutke in prepričanja.

Nekateri avtorji menijo, da bi bilo pravilneje govoriti o zbranih in nezbranih nestrukturiranih skupinah: *McDavid in Harari (Psychology and social behavior, 1974)* razlikujeta štiri vrste nestrukturiranih skupin ali kot pravita, množic ali neorganiziranih socialnih agregatov; 1. nezbrane in pasivno-reaktivne množice (audience), kot so to npr. uporabniki množičnih medijev; 2. zbrane in pasivno-reaktivne množice, ki so opazovalci neke zgradbe, ki jo je zajel ogenj (crowd); 3. zbrane in aktivne množice, kot so skupine ljudi, ki se jih je polotila panika, ali skupine, ki napadajo in uničujejo (mob), in 4. nezbrane, vendar pa aktivne množice, kot so skupine, ki izražajo svoje prepričanje ali protest in se označujejo kot socialna gibanja (social movement).

Nekateri avtorji menijo, da je pravilneje kot o množicah-skupinah govoriti o množičnem in kolektivnem vedenju. V to vedenje pa uvrščajo različne oblike vedenja: socialne nemire, verska gibanja, množične revolte in druge oblike vedenja, za katere je značilna navzočnost in sodelovanje velikega števila ljudi.

Kroner (Massenpsychologie und kollektives Verhalten, 1972) meni, da je potrebno razločevati med kolektivnim vedenjem in med množičnimi pojavi. Kadar je govor o kolektivnem vedenju, se prvenstveno misli na vedenje skupin kot celot, ne pa na vedenje posameznikov, ki skupine sestavljajo. Socialni nemiri in verska gibanja predstavljajo torej kolektivno vedenje.

Množični fenomeni pa so:

- obnašanje posameznika v določenih situacijah
- ali pa določene oblike vedenja velike množice, velikega števila ljudi.

Primeri takega vedenja so vedenje občinstva in vedenje posameznika v množici.

Milgram in Toch (Collective behavior, 1969) menita, da je za vedenje množic, občinstva in socialnih gibanj značilno kolektivno vedenje, ki nastaja spontano, je relativno neorganizirano, skoraj nepredvidljivo in brez razvojnega načrta, kar je odvisno od interkomunikacije.

Ob nestrukturiranost kot posebno dimenzijo tovrstnih skupin lahko torej postavimo tudi spontanost, nepredvidljivost vedenja, relativno podobnost ali homogenost vedenja njenih članov (intenzivnost medsebojnega vplivanja povzroča homogenost vedenja članov skupin, kar je ena bistvenih značilnosti nestrukturiranih skupin).

S terminom občinstvo razumemo nestrukturirano in neorganizirano skupino ljudi, zbranih na omejenem področju, katerih pozornost je polarizirano usmerjena na določeni objekt ali dogajanje. Njihovo reagiranje je prej bolj ali manj reaktivno in receptivno kot pa aktivno in angažirano. Njihova interstimulacija je relativno šibka. Razlikujemo lahko med naključno zbranim občinstvom ter med namerno zbranim občinstvom oziroma občinstvom v ožjem in običajnem pomenu besede. Nekateri avtorji uvrščajo v občinstvo tudi poslušalce radia, televizijske gledalce, bralce določenih periodičnih publikacij, torej uporabnike množičnih medijev. Čeprav lahko tudi v teh primerih govorimo o polarizaciji pozornosti glede na isti objekt in glede na to tudi o nekaterih skupnih značilnostih vedenja, ni zaznaven medsebojni vpliv, ne obstaja niti šibka zaznava interstimulacije.

Socialna gibanja

To je širok in dokaj nedoločen pojem. Avtorji ga opredeljujejo dokaj različno: *Cantril (The psychology of social movements, 1963)* ga uvršča skupaj z množico, ki se poslužuje linča in s kulturnimi socialnimi gibanji, verskimi sektami in političnimi gibanji med skupine, ki izvajajo organizirano akcijo za uresničevanje svojih prepričanj.

Milgram in Toch (Collective behavior, 1969) razlikujeta socialna gibanja od takih skupin, kot sta občinstvo in množica. Socialno gibanje je spontana široka skupina, ki se konstituira zaradi sistema prepričanj in vrednost, ki jih »delijo« njeni člani. Lahko so bolj ali manj organizirane, zato lahko dobijo tudi podobo izgrajene in strukturirane skupine.

McDavid in Harari (Psychology and social behavior, 1974) izpostavlja neorganiziranost socialnih gibanj kot »nezbrano kolektivno vedenje«, za katerega so značilne interstimulacija, medsebojni vpliv članov in delovanje sugestije. Kontakt med njimi ni neposreden, marveč poteka prvenstveno preko množičnih medijev, pogosto pa tudi z ustnim prenašanjem sporočil.

Socialna gibanja niso organizirane in strukturirane skupine, pač pa so nekakšen prehod med nestrukturiranimi in strukturiranimi skupinami. Sestavlja jih večje število ljudi in zanje je značilen kontinuiran, čeprav posreden stik, ki jih vzpostavlja kot skupino. Pomembno je, da imajo neko ideološko vsebino, določene ideje in prepričanja, ki so skupna vsem pripadnikom in so usmerjena k nekim spremembam in rešitvam problemov.

Strokovna literatura, sociološka in psihološka, socialna gibanja razlaga kot tiste nestrukturirane skupine, v katerih je izraženo odstopanje od norm in prevladovanje iracionalnih elementov in aktivnega vedenja. Poudarjene so torej predvsem negativne značilnosti, zanemarjeni pa so pozitivni pojavi. Podobno velja tudi za aktivnosti množic, o čemer bo tekla beseda v nadaljevanju. Toda gibanja in množice lahko pomenijo tudi pomembne in za družbene spremembe ter razvoj pojavov s pozitivnim predznakom; vedenje pripadnikov gibanj in množic ni samo nepredvidljivo in neracionalno, temveč je pogosto naravnana k določenim pozitivnim vrednotam in lahko pomeni pomemben dejavnik družbenega razvoja in napredka.

Mnoge starejše in novejše filozofske, zgodovinske in sociološke razprave poudarjajo nepredvidljivost vedenja, čustvenost, iracionalnost vedenja, njegovo odstopanje od običajnega in normalnega vedenja, pogosto pa tudi moralno in intelektualno inferiornost vedenja ljudi v tako imenovanih množičnih situacijah. Termin množica se uporablja mnogopomensko. Včasih se z njim označuje preprosto veličino števila ljudi, ki ne sestavljajo nikakršne skupine in nimajo nikakršnih posebnih značilnosti. Ko se v političnem žargonu govori o »širokih množicah«, se misli pri tem na veliko število ljudi, npr. na velik del prebivalstva.

Gustav le Bon (Psihologija masa, 1899) pričenja klasifikacijo množic z delitvijo na heterogene in homogene množice (kamor uvršča tiste, ki so sestavljene iz bolj ali manj podobnih elementov: sekte, kaste, razredi). Le-te nam takoj pokažejo skupne značilnosti in hkrati lastnosti, ki dopuščajo, da jih moremo razlikovati. V nadaljevanju loči anonimne in neanonimne množice (prva je npr. množica na ulici, druga pa sodniki porotniki). Dejstvo, ki poudarja značilnosti psihološke množice, je naslednje: kakršnikoli so že posamezniki, ki sestavljajo množico, sorodni ali raznoliki v načinu življenja, poklicu, značaju ali inteligenci, že s samim dejstvom, ki jih je preobrazilo v množico, dobivajo neko skupno dušo, s katero čutijo, mislijo in delajo povsem drugače, kot bi to delal, mislil in čutil vsak sam zase. Obstajajo ideje, občutki, ki nastajajo ali se spreminjajo v dela samo takrat, ko so posamezniki vtopljeni v množico. Psihološka množica je začasno bitje, ki je sestavljena iz heterogenih elementov, ki so se spojili samo za nekaj časa, prav tako kot posamezni organi, ki sestavljajo živo telo, s svojim združenjem sestavljajo novo bitje, ki izraža lastnosti, ki se zelo razlikujejo od tistih, ki jih poseduje vsak posamični organ.

M. Bentley (A preface to social psychology, 1916) deli množice na zbrane in razpršene: primer za prve je občinstvo v gledališču, za druge pa so npr. bralci iste rubrike v nekem časopisu.

W. McDougall (The group mind, 1920) govori o organizirani in neorganizirani masi: organizirana je npr. vojska in njej podobne ustanove, neorganizirana pa je množica na ulici.

Sigmund Freud (Group psychology and the analysis of ego, 1922) deli množico na stalne in začasne skupine: primer prve so vojska in cerkev, druge pa so množica v pomenu Bonove razlage. Kasneje je dodal še eno delitev, in sicer na naravne in umetne skupine: v naravne šteje vojsko in cerkev, v umetne pa klan ali pleme.

R. W. Brown (cit. delo) predstavi sistem štirih osnovnih dimenzij množice: a) velikost, b) zbranost, c) usmerjenost in d) identifikiranost. Za vsako od teh dimenzij poda tudi lestvico ocene s tremi kategorijami, na katerih se lahko relativno natančno klasificira vsaka človeška skupina ali »kolektiv« – kakor pravi avtor sam (npr. velikost množice označuje število oseb, ki sestavljajo nek kolektiv, meje posameznih kolektivov pa odreja predvsem psihosocialna klasifikacija: množica, ki se lahko zbere v eni sobi, je skupina; številnost zbranih v neki javni dvorani ali na trgu pa je množica, drhal ali občinstvo; razred, občinstvo medijev, volivci itd. pa so kolektivi, ki so preveliki za sestajanje, tako da poteka njihovo zbiranje indirektno, preko nekakšnih delegatov.

M. Zvonarević (Socialna psihologija, 1981) predlaga k štirim Brownovim dimenzijam še peto, saj meni, da jim manjka še prektična in teoretično pomembna dimenzija, ki označuje konstruktivnost oziroma destruktivnost nekega kolektiva oziroma množice. To stališče nasprotuje elitističnim pogledom na množico, ki

a priori izhajajo iz dejstva, da je vsaka množica destruktivna (Platon, W. McDougall, E. D. Martin, Gustav le Bon). Konstruktivnost delovanja kolektiva ali množice pomeni, da se neka množica v družbeno-političnem smislu obnaša konstruktivno ali razdiralno. Obnašanje nevtralne množice nima posebnega družbeno-političnega pomena. Obnašanje destruktivne množice pa ruši in ogroža neke pozitivne družbeno-politične dosežke. Zvonarevič posebej poudarja razliko med zgoraj navedenimi pristopi, »aristokratskim« oz. elitističnimi ter demokratičnimi, kamor uvršča marksistične koncepcije, katerih temeljna ideja je, da so množice, predvsem množice izkoriščanih razredov, glavni nosilec razvoja in napredka človeštva.

Rot (Psihologija grupa, 1983) poudarja, da je v socialni psihologiji pravzaprav zelo malo sistematičnih preučevanj množic. Predvsem zaradi težav pri empiričnem preučevanju množičnega vedenja. Sam se v klasifikaciji opredeljuje za to, da je potrebno množice razlikovati od drugih skupin, prav tako pa je potrebno razlikovati same množice med seboj. Najpogosteje gre za razlikovanje med tremi vrstami množic:

- *agresivne množice*, ki jih opredeljujejo izgredi in nasilje; množično ropanje v času elementarnih nesreč, izpadi adolescentnih band, linči, itn.;
- *panične množice*, zanje je značilno, da se pred nečem branijo ali pred nečem bežijo, pri čemer prihaja do neorganiziranega ali intenzivnega vedenja;
- *ekspresivne množice*, ki so zbrane, da bi manifestirale svoje ideje in stališča, da bi proti nečemu protestirale.

Množično vedenje

Pripadnost skupinam, posebej pripadnost različnim skupinam, položaj in aktivnosti posameznikov v njih seveda ne vplivajo le na trenutno vedenje ljudi, ampak tudi na oblikovanje njihovih številnih značilnosti in na njihovo vedenje v celoti. V času vtopljenosti v množico in njenega učinkovanja se pojavljajo psihološki fenomeni, ki jih ob opazovanju posameznika ne zasledimo. Kot sestavni del (pa tudi kot njena posledica) skupinskega-množičnega vedenja in skupinske interakcije se pojavljajo določeni odnosi moči in vplivanja, naklonjenosti in nenaklonjenosti, ugleda in prestiža, določenega obsega in načina komuniciranja. Pojavijo se tudi skupinske norme oziroma določena vrsta predpostavk za relativno trajne načine vedenja v času skupinske interakcije, ki je za člane množic značilna. Z delovanjem skupinske interakcije prihaja do sprememb stališč in vrednot, pojavljajo pa se tudi za množice značilne forme vedenja in ravnanja.

Le Bon (Psihologija masa, 1989) pojasnjuje množično vedenje s stapljanjem heterogenosti v homogenosti množice, pri čemer poprejšnje razlikovanje ljudi v stopnji inteligentnosti preplavijo njihove podzavestne lastnosti. Posameznik zadobiva v množici zaradi številčnosti množice občutek nepremagljive moči, ki mu dopušča predajanje nagonom, ki bi jih kot izoliran posameznik lahko sam obvladal. Bolj kot je množica brezimna in neodgovorna, manj bo posamezniku do tega, da se obvlada – njegov občutek za odgovornost povsem izgine. Posamezniki se v množici torej radikalno spremenijo. Ne spremeni se samo njihovo vedenje, ki postane neracionalno, afektivno in agresivno, marveč se spremeni tudi njihova osebnost: zapadejo v stanje, ki je v mnogočem podobno hipnotičnemu stanju. Prevlada primitivni in nezavedni del človekove osebnosti. V vseh ljudeh se predrami vzajemna in primitivna kolektivna zavest, zgublja pa se zavedna osebnost, ki jo opredeljujejo individualnost, samokontrola in moralnost.

Podobna stališča, ki so pripisovala množicam predvsem negativne lastnosti kot vsebine kolektivnega vedenja in po katerih zbor velikega števila ljudi pomeni, da vsi udeleženci spreminjajo svoje lastnosti in postanejo manj vredni, zagovarjata poleg Le Bona še dva predstavnika romanske sociološke šole – Sighele in Ferri.

Množičnemu vedenju in nasploh vedenju velikih skupin ljudi so prav v drugi polovici 19. stoletja posvečali posebno pozornost. V tem času so se namreč pojavljala organizirana gibanja proletariata v boju proti eksploatorskemu razredu. Ideja o inferiornosti množic je izhajala iz občutka ogroženosti buržoazije, katere predstavnik je bil tudi Gustav Le Bon.

Le Bon ima prav v toliko, da v določenih vrstah zbranih ljudi in situacijah res prihaja do sprememb vedenja ljudi. Čustva dominirajo in vplivajo na postopke, akcije so manj kontrolirane in manj inhibirane s sprejetimi normami, običajno prihaja tudi do večje aktivnosti.

Vendar pa Le Bon, glede na spremembe v nekaterih množičnih situacijah – in to praviloma samo pri enem delu posameznikov – pretirava v prikazovanju njihove intenzivnosti ter jim pripisuje splošnost, ki je nimajo. Spremembe, ki se pojavljajo pri delu posameznikov neke zvrsti nestrukturiranih skupin, predvsem članov agresivnih skupin (po Rotu), je prikazoval kot značilnost vseh vrst množic in vseh velikih skupin ljudi. Nesprejemljivo je tudi pojasnjevanje množičnega vedenja s hipotetično sugestivnostjo, kjer prihaja do radikalne spremembe osebnosti in izgube sleherne individualnosti.

Brown (Social psychology, 1965) poudarja, da agresivno vedenje v množici ni splošna človeška lastnost in se ne pojavlja pri vseh udeležencih v množici, kot je na primer menil Le Bon. Da bi pri nekem delu populacije prišlo do takšnega obnašanja, so potrebni določeni pogoji: več k agresivnosti nagnjenih ljudi, zbiranje na enem mestu, zadostno število zbranih, da začutijo moč in da postopajo v nasprotju z družbenimi normami ter da lahko ostanejo pri tem anonimni in s tem tudi varni. To veliko število prisotnih v agresivnih izpadih pripelje do prepričanja, da je akcija, ki jo izvajajo, upravičena, in da vedenje, ki ga manifestirajo, ni nedovoljno ali izjemno ravnanje.

Procesi zbiranja na enem mestu in vztrajanje v nekem pričakovanju, komuniciranje med prisotnimi, gibanje in stiki, ki pripeljejo do spoznanj o istem razpoloženju in pripravljenosti na agresivnost in nasilje, so značilni za nastajanje *agresivnih množic*.

Erich Fromm (Anatomija ljudske destruktivnosti, 1980) je zapisal: »Ostaja dejstvo, da človek pogosto deluje okrutno in destruktivno celo v situacijah, ko ni v pogojih jata ali krdela. Destruktivnost in okrutnost lahko sprožita občutek močnega zadovoljstva: množico ljudi lahko nenadoma prevzame želja po krvi. Posamezniki in skupine lahko imajo karakterno zgradbo, ki jih prisiljuje, da željno čakajo – ali ustvarjajo – situacijo, ki dopušča izražanje destruktivnosti«.

Druga značilna oblika vedenja se izraža v t. i. *panični množici* (Rot). Za to vrsto vedenja je značilno neorganizirano in intenzivirano vedenje, ki je pogosto v nasprotju s sprejetimi normami. V posebnih razmerah, kjer prihaja do množičnega paničnega vedenja, se panika manifestira v vzbujenem vedenju, v zelo povečani in v bistvu nekoristni aktivnosti, ki je izraz težnje, da se zagotovi lastna varnost.

Brown (Social psychology, 1965) meni, da nobena velika nevarnost, vključno z nevarnostjo, ki jo izzove intenzivno čustvo strahu, še ne povzroči panike. Velike nesreče povzročijo običajno čustva strahu, obupa, ne pa tudi za paniko značilnega neorganiziranega, intenziviranega in brezobzirnega vedenja.

Zvonarević (*Socialna psihologija, 1981*) v razpravi o kolektivnem vedenju v kriznih situacijah poudarja, da se tudi v pogojih kriznega šoka začnejo pojavljati in spontano ustvarjati neki socialni obrambni mehanizmi – socialni refleksi, ki s svojim delovanjem omogočajo kontinuiteto elementarne, fizične eksistence skupnosti. Panika se pojavi tam, kjer obstaja potrebna kritična gostota množice (specifične okoliščine), kjer pride do pojava nepričakovano in ta povzroči presenečenje. Možnost panike se torej povečuje predvsem tam, kjer se na relativno majhnem prostoru zbirajo velike množice ljudi.

Polič (*Psihološki vidiki naravnih in drugih nesreč, 1988*) poudarja, da se kolektivno vedenje pojavlja predvsem v razmerah, ko tradicionalni socialno-kulturni okvir ne ustreza več za uravnavanje vsakodnevnega vedenja. Panika se pojavlja kot nesocialna dejavnost in kot nerazumno vedenje, pojavlja pa se kot akutna reakcija strahu, za katero je značilen beg.

Panično reagiranje je bolj univerzalno kot agresivno vedenje. Več posameznikov v množici podleže paniki, kot pa je tistih, ki se nagibajo k množičnemu agresivnemu vedenju. Za agresivnost je potrebno veliko število ljudi, za paniko pa zadostna že omejena možnost za rešitev.

Naslednja oblika množičnega vedenja je značilna za t. i. *ekspresivne množice*, ki se zbirajo zato, da bi manifestirale svoje ideje in stališča oz. da bi proti nečemu protestirale (Rot).

McDavid in Harari (*Psychology and social behaviour, 1974*) med te oblike vedenja štejeta tudi veselo, razposajeno vedenje množic, ki nastopajo kot skupine na karnevalih, proslavah itd. Za to obliko vedenja je značilna dominacija čustev in odstopanje od običajnega vedenja, oslavljen nadzor nad impulzi, opuščanje socialnih konvencij, pogosto pa tudi razuzdanost in manifestiranje sicer zadrževanih nagonov.

Iz povedanega izhaja, da ima množično vedenje specifične lastnosti, in sicer:

- povečano čustvenost in sploh večjo vlogo čustev v vedenju;
- izrazito iracionalnost vedenja, ki se izraža kot nekritičnost, zgubljanje čuta za razsojanje in lahkovernost;

- intenzivirano aktivnost celotnega organizma, predvsem pa nagonov in impulzov;

- odstopanje od normalnega in normativnega vedenja.

Pri tem je potrebno razlikovati med vrstami množičnega vedenja, zato je neupravičeno vse oblike množičnega vedenja uvrščati med enake oz. istovrstne. Razlike obstajajo tudi med različnimi agresivnimi oblikami vedenja, razlike so med množično agresivnim in množično paničnim vedenjem, itd.

Nesprejemljivo je tudi mišljenje, da se vsi posamezniki v določenih situacijah vedejo enako, pa naj gre za agresivno ali drugačno množično vedenje. Povsod in v vseh situacijah ter v vseh vrstah množic, pa tudi znotraj njih samih, lahko zaznavamo individualne razlike v vedenju.

Tudi v Jugoslaviji npr. nastopajo množice, ki niso zgolj seštevek posameznikov, ki to množico tvorijo. So skupine v gibanju, vzvalovljene, agresivne, nevarne in militantne, podvržene vplivom; v naših razmerah jih v mnogokaterih vidikih spodbujajo zaostrovanje vsestranske krize in uvajanje političnega in ekonomskega pluralizma.

Sodobne množice imajo veliko moč. Zatiranje drugega, drugače mislečega je lahko v danih socialnih in političnih razmerah nevaren ideal. (Stifanič, TiP, 1990).

- Gustav Le Bon: Psihologija gomila, Globus Zagreb, 1989.
- R. W. Brown: Massa phenomena, Zbornik: »Handbook of social psychology«, New York, 1959.
- Bolčić S.: Interesi društvenih slojeva i determinante njihovog formiranja, v Popović i ostali: Društveni slojevi i društvena svest, IDU Beograd, 1977.
- Danas, tedenski časopis, leto 1990 (6. 2., 6. 3., 27. 3., 18. 9).
- F. Engels: O avtoriteti, Izbrana dela, Beograd, 1959.
- English in English: Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova, Savremena administracija, Beograd, 1972.
- E. Fromm: Anatomija ljudske destruktivnosti, Naprijed Zagreb, 1980.
- E. Fromm: Zdravo društvo, Naprijed Zagreb, 1989.
- Goričar: Sociologija, Rad Beograd, 1974.
- Havelka N.: Psihološke osnove grupnog rada, Naučna knjiga, Beograd, 1980.
- Homans G. C.: The human group, Harcourt, New York, 1950.
- Janjićević m.: Opšti metodološki pristup i socijalne osobenosti društvenih slojeva, v Popović i ostali: Društveni slojevi i društvena svest, IDU, Beograd, 1977.
- Kruse L.: Gruppen und Gruppenzugehörigkeit, v Handbuch der Psychologie, Göttingen, 1972.
- Krech, Crutchfield, Ballanchey: Pojedinač u društvu, ZUS Beograd, 1972.
- Kroner: Massenpsychologie und kollektives Verhalten, v Handbuch der Psychologie, Göttingen, 1972.
- Naša obramba, Polić: Preplah, 19. 5. 52., 1987.
- Pečjak V.: Psihologija spoznavanja, DZS, Ljubljana, 1977.
- Polić M.: Psihološki vidiki naravnih in drugih nesreč, Poljče, 1988.
- N. Rot: Psihologija grupa, ZUS, Beograd, 1983.
- M. Štifanić: Recenzija, TIP let. XXVII, št. 8/9, 1990.
- Thompson J.: Psychological Aspects of Nuclear War, London: BPS & Wiley, 1985.
- Turner R. H. & Killian L. M.: Collective Behavior, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1972.
- F. Vreg: Družbeno komuniciranje, Založba Obzorja, Maribor 1973.
- Watson P.: War on the Mind, London, Hutchinson, 1970.
- M. Weber: Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, Tübingen 1922.
- M. Zvonarević: Socialna psihologija, Školska knjiga Zagreb, 1981.